

JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO'LISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Buxoro Davlat universiteti; "Iqtisodiyot" kafedrası o'qituvchisi

Normurodov Jamshid

Buxoro davlat universiteti iqtisodiyot va turizm fakulteti

4-bosqich talabasi

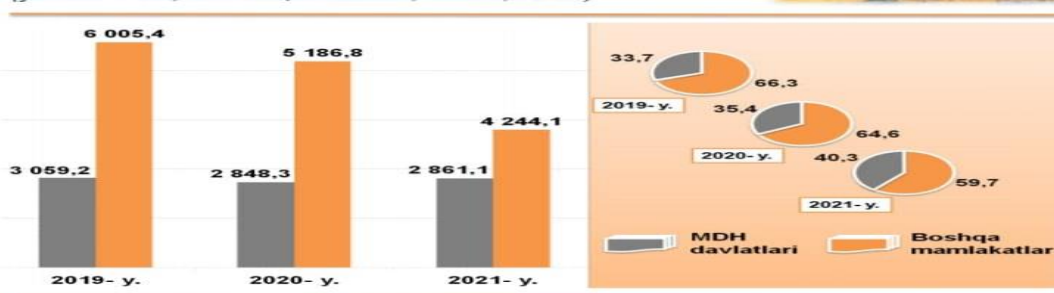
Olimov Og'abek

Annotatsiya. Ushbu maqolada Jahon Savdo Tashkiloti (JST), bu tashkilotga a'zo bo'lishning o'ziga xos jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston iqtisodiyoti, bojlar, ta'rif usullar, nota'rif usullar, import, eksport, monopoliya, erkin savdo siyosati, proteksionizm, kvotalash

Jahon Savdo Tashkiloti (WTO)— 1995-yilda a'zo-davlatlar o'rtasidagi xalqaro savdoni liberallashtirish, savdo va siyosiy munosabatlarini tartibga solish maqsadida tashkil etilgan. JST 1947-yilda tuzilgan xalqaro bitim — GATT (ing. General Agreement on Tariffs and Trade)ning mazmuniy davomi hisoblanadi. Xalqaro savdoda tashkilotga a'zo va ishtirokchi mamlakatlar uchun majburiy bo'lgan tamoyillar va qoidalar belgilangan hukumatlararo ko'p tomonlama shartnomalar asosida faoliyat olib boradi. Dunyo savdosining 97 foizi JST davlatlari hissasiga to'g'ri keladi. JST jahon savdosi qoidalarini ishlab chiqish yo'li bilan davlatlar savdo siyosatiga ta'sir ko'rsatish, savdo munosabatlarini erkinlashtiradigan va qat'iy tartib-qoidaga soladigan muzokaralar uchun yig'ilishlar o'tkazish, davlatlararo savdoda yuzaga keladigan nizolarni hal qilish va boshqa vazifalarni bajaradi. JSTning oliy organi — barcha a'zo mamlakatlar Vazirlar Konferensiyasi bo'lib, kamida 2 yilda bir marta o'tkaziladi. Joriy ishlarga Bosh kengash (tovarlar savdosi bo'yicha kengash, xizmatlar savdosi bo'yicha kengash, intellektual mulk masalalari bo'yicha kengash), kotibiat, doimiy qo'mitalar rahbarlik qiladi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING TASHQI SAVDO AYLANMASIDA MDH MAMLAKATLARI VA BOSHQA XORIJIY DAVLATLARNING HAJMLARI DINAMIKASI
(yanvar-mart, mln. AQSh dollari, ulushi, % da)

A'zo mamlakatlar JST talablarini bajarish bilan bir qatorda tashkilotning boshqa a'zolariga savdoda imkon qadar qulaylik berish rejimi (birinchi navbatda boj tariflarini pasaytirish)ni qo'llaydi, o'z ichki bozorini chet el korporatsiyalari uchun ochiq qilish majburiyatini oladi. 133ta mamlakat to'la huquqli a'zo, 30ta mamlakat, shu jumladan Rossiya, O'zbekiston, Qozog'iston JST da kuzatuvchi maqomiga ega va 1992—93 yillarda tashkilotga a'zo bo'lish uchun ariza bergan. Olimlar O'zbekistonning ichki iqtisodiy islohotlarini va JSTga a'zo bo'lish jarayonining bir qismi sifatida ularning standartlariga mos kelishini ko'rib chiqdilar. Oxunov va boshqalarning tadqiqotlari. (2019) va Qo'ziev (2020) O'zbekistonni JST a'zoliciga tayyorlashda savdoni erkinlashtirish, tartibga solishning shaffofligi va institutsional islohotlarning muhimligini ta'kidlaydi. Bu islohotlar tariflarni pasaytirish, bojxona tartib-taomillarini takomillashtirish va intellektual mulk huquqlarini himoya qilishni kuchaytirishga qaratilgan huquqiy islohotlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchilar O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi uning iqtisodiy rivojlanishi uchun mumkin bo'lgan afzalliklarini o'rganib chiqdi. G'ulomov (2018) va Yo'ldoshev (2021) tahlillari shuni ko'rsatadiki, JSTga a'zolik iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi, eksport diversifikatsiyasini rag'batlantirishi va xorijiy investitsiyalarni jalb qilishi mumkin. Biroq, iqtisodiy rivojlanishga maksimal ijobiy ta'sir ko'rsatish uchun tuzatish xarajatlari va tarmoq uzilishlari kabi muammolarni hal qilish kerak.

Maqolada O'zbekiston tashqi savdo rejimi to'g'risida o'zining mavjud savdo siyosati, qoidalari va amaliyoti haqida va keyinchalik O'zbekiston JSTning mavjud a'zolari bilan bozorga kirish, tariflar, subsidiyalar va me'yoriy-huquqiy bazalar bilan bog'liq muayyan muammolarni hal qilish uchun empirik tahlil qilindi. Shu bilan birga, tadqiqot jarayonida mavzuga oid statistik ma'lumotlar va nazariyalarni o'rganishda tahlilning taqqoslash usullari, analiz va sintez, tizimli yondashuv, iqtisodiy-statistik tahlil, pragnozlash hamda tajriba kabi usullardan foydalanilgan. Mavzuni yoritishda darsliklar, ilmiy ommabop jurnallar, xorijiy adabiyotlar, davriy matbuot, shuningdek, internet ma'lumotlaridan foydalanildi.

Jahon Savdo Tashkiloti har bir tashkilot singari o'z tamoyillariga ega tashkilot hisoblanadi besh quyida uning beshta tamoyiliga to'xtalib o'taman. Bu asosiy 5ta tamoyilning birinchisi bu – savdoda diskriminatsiyaning yo'qligi hisoblanadi, yani tashkilotga a'zo har qanday mamlakat o'z savdo-sofiq aloqalarini hech qanday diskriminatsion cheklovlarsiz amalga oshirishga haqli. Faqatgina fors-major holatlardagina yani bir davlat boshqasi bilan urush olib borsa, bir davlat ikkinchi davlatga iqtisodiy sanksiyalar e'lon qilsa yoki bir davlat boshqa bir davlatni suveren daxlsizligiga xavf solgan holatlarda u davlatlarga JST ning o'zi o'sha qoidabuzar mamlakatning tovarlariga va bozorlariga ommaviy cheklovlar e'lon qilishi yoki o'sha davlatni tashkilot a'zolidan chiqarish kabi choralarni qo'llashiga to'g'ri keladi. Ikkinchi tamoyil, savdo to'siqlarini kamaytish hisoblanadi. Ikkinchi tamoyilga binoan JST xalqaro savdodagi turli xil cheklovlar ya'ni ta'rif va nota'rif cheklovlarni barqaror etish uchun tashkil etilganidan buyon kurashib kelmoqda va keyin ham kurashishda davom etadi. Uchinchi tamoyil, xalqaro savdoda raqobatbardoshlikni oshirish deb nomlanadi, ya'ni davlatlararo monopoliya, oligopoliya va shunga o'xshash erkin savdoni cheklashga qaratilgan siyosatlarga qarshi kurashib, global raqobatbardosh bozorlarni tashkil etishni ta'minlaydi. To'rtinchisi, JST kam rivojlangan mamlakatlar uchun xalqaro savdodagi imtiyozlar berishi haqida.

Bunga misol qilib Afrika qit'asining ayrim qoloq mamlakatlariga Amerika Qo'shma Shtatlarining o'sha qoloq mamlakatlar tovarlarini har yili qanchadir miqdorda, jahon bazoridagi narxdan nisbatan yuqori narxlarda import qilishga asoslangan shartnomasini olishimiz mumkin. Vanihoyat so'nggi tamoyil bu- savdo shartlarining barqarorligi va prognozligi hisoblanadi. Bu tamoyilga asosan savdo shartlari avvalda imzolangan shartnomaga asosan barqaror ya'ni o'zgarmas holda davom etadi.

Lekin shu bilan bir vaqtda JSTga a'zo bo'lish murakkab jarayon bo'lib, iqtisodiyotning barcha sohalariga ta'sir qiladi va nafaqat mamlakatning tashqi savdo rejimiga bundan tashqari qishloq xo'jaligi, iqtisodiyot, narxlarni tartibga solish, intellektual mulk, xizmatlar, davlat buyurtmalari, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish va boshqalarni tartibga solishga ham o'zgarishlar kiritadi. Xalqaro hamjamiyat, shu jumladan mamlakatimizning asosiy savdo sheriklari, O'zbekistonni jahon savdosiga yanada ochiqroq qo'shilishini qo'llab-quvvatlaydi va O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish jarayoniga har tomonlama yordam beradi. Xususan, Yevropa Ittifoqi O'zbekistonning Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish jarayonini moliyalashtirish uchun 5 million yevro miqdorida grant ajratganini misol tariqasida olishimiz mumkin. Tomonlar o'rtasidagi bitim 2019-yil 11-noyabrda Bryusselda imzolangan va Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish jarayonida, va u uchun zarur hujjatlarni tayyorlashda, O'zbekistonlik mutaxassislarining JST shartnomalari bo'yicha bilimlarini oshirishda O'zbekistonga yordam ko'rsatishni nazarda tutadi. Ammo, O'zbekiston JST ga a'zo bo'lishiga ariza topshirganiga 30 yil bo'lganiga qaramay bu vaziyat boshqa davlatlarning a'zo bo'lishidan ko'ra biroz uzoqroq vaqt talab etmoqda. Boshqa davlatlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, tashkilotga a'zo bo'lish jarayoni ariza topshirilgan muddatdan boshlab 4-15 yilgacha davrni talab qilgan. JST ga a'zo bo'lish natijasida O'zbekistonning xalqaro huquqiy ahvolidagi o'zgarishlar hamda boshqa mamlakatlar bilan bo'ladigan savdo-sotiq va boshqa turdagi munosabatlarda kutilayotgan o'zgarishlar O'zbekistonning hozirgi ahvoriga qay darajada ta'sir etishini tadqiq etishi kutilayotgan muammolarni oldini olish va bartaraf etishni kafolatidir.

Birinchidan, jahon bozoriga beg'araz kirish masalalarini o'rganish kerak. Mamlakatlar JSTga birinchi navbatda JSTning boshqa a'zolari bozorlariga kirish huquqini olish uchun qo'shilishadi, bundan tashqari ular tashkilotning barcha a'zolariga beradigan afzalliklaridan foydalanishi mumkin, masalan kamsitilmasdan savdo qilish. Ushbu afzallik chegaradagi savdo choralariga ham, mamlakat ichkarisiga ham tegishli. Birinchi holda, bu Jahon savdo tashkilotining barcha a'zolari uchun bir xil import tariflari va bojlari qo'llanilishini kafolatlaydigan va har qanday kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligini kafolatlaydigan eng ma'qul bo'lgan tamoyilga o'xshaydi. Holbuki, ikkinchisi, milliy rejim tamoyili, JSTning barcha a'zolarini import qilinadigan tovarlarga nisbatan milliy mahsulotga nisbatan bir xil tartibda qo'llashni majbur qiladi. Biroq, JSTga a'zo bo'lmagan mamlakatlarda chet el tovarlariga mahalliy mahsulotlarga nisbatan unchalik qulay sharoit berilmaydi. Shu sabablarga ko'ra, JSTga qo'shilmasdan, mamlakatlar eksporti ham tariflar, ham mahalliy tartibga solish nuqtai nazaridan unchalik qulay bo'lmagan munosabatga duch kelishi mumkin.

Ikkinchidan, JST o'z a'zolarini tashqi savdo bilan bog'liq barcha ma'lumotlarni barcha a'zolarga taqdim etishni va rejalashtirilgan o'zgarishlar to'g'risida oldindan xabardor qilishni majbur qiladigan shaffoflik tamoyilini o'rnatish orqali bashorat qilinadigan savdo uchun shart-sharoitlar yaratishi mumkin. Keyinchalik, a'zolar rejalashtirilgan o'zgarishlarga moslashish uchun ma'lumotga ega bo'ladilar, bu esa savdo noaniqligi va a'zo davlatlar uchun xavflarni kamaytiradi. Savdolarining ochilishi, shuningdek, berilgan imtiyozlar bilan bir qatorda, ichki sanoatga zarar yetkazish xavfini tug'dirishi mumkin, chunki ichki bozor tashqi va ichki bozorlarda qattiq raqobatga duch kelishi mumkin. Xalqaro raqobat mahalliy sanoat tarmoqlarining daromadlari va rentabelligini pasaytirib, ularni o'z bizneslarini optimallashtirishga majbur qilishi mumkin, bu esa ish haqining pasayishi yoki ish joylarining yo'qolishi kabi salbiy natijalarga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, savdoning o'sishi firibgarlik va bozor ulushini olishning axloqiy bo'lmagan usullari ko'rinishidagi nohaq ishbilarmonlik amaliyoti xavfini ham oshiradi. Xalqaro amaliyotda kompaniyalar raqobatbardosh tarmoqlarni bozordan siqib chiqarib, bozor ulushini ko'paytirishning yuqori narxlari, demping va boshqa adolatsiz usullariga murojaat qilganliklari haqida ko'plab misollar mavjud. Ammo, agar mamlakatda bozorni kuzatish uchun ishlaydigan tegishli qoidalar va institutlar tizimi o'rnatilgan bo'lsa, bunday xatarlarni yengish va ularni minimal ko'rsatkichlarga kamaytirish mumkin.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, Jahon savdo tashkilotiga O'zbekiston uchun kirish – bu iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan bozor islohotlarini rivojlantirish uchun ko'proq imkoniyat va rag'batdir. Shu bilan birga, ushbu islohotlar tarkibiga import bojlarini pasaytirish, chet el tovarlari uchun ichki bozorni mahalliy ishlab chiqarish bilan teng raqobatlashishi va ko'p tomonlama savdo muzokaralari orqali o'z savdosini erkinlashtirishni davom ettirish majburiyatini o'z ichiga oladi. Shu sababli, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning potentsialini kuchaytirish va ularning raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarini oshirish zarur. Bu ularning chet el mahsulotlarini qabul qilish sababli ichki bozordan siqilib chiqishiga yo'l qo'ymaslikdir. Shuningdek, faqat shu holatda savdo cheklovlarining kamaytirilishi, shubhasiz, ishbilarmonlik faolligini oshiradi, sarmoyalarni jalb qiladi va mamlakatning xalqaro qiymat zanjirlariga qo'shilishiga yordam beradi, bu esa davlatning iqtisodiy ko'rsatkichlarining keyingi modernizatsiyasi va o'sishida namoyon bo'ladi

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qayimova, Z. (2023). Ways to Develop Economic Infrastructure in Uzbekistan. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 27(27).
2. Kadirovna, S. N. (2024). Importance of Foreign Experience for Uzbekistan in the Transition to a Green Economy. EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY, 4(4), 48-51.
3. Giyazova, N. (2023). The share of world countries in the textile industry and the importance of marketing in its development. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 27(27).
4. Niyozova, I. (2023). The Reforms Implemented In The Higher Education System Of The Republic Of Uzbekistan And Their Achievement Of Financial Independence. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 38(38).
5. Abdulloyev, A. (2021). Innovative factors for agriculture development. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 8(8).
6. Dustova, A. K. (2023). Features Of Esg Management Development In Uzbekistan. Educational Research In Universal Sciences, 2(17), 53-57.
7. Igamova, S. (2023). Foreign Experience Of Achieving Efficiency Through Improving Innovation. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 27(27).
8. Shoimardonkulovich, Y. D., Kadirovna, S. N., & Abdulaziz, R. (2024). Legal Framework for the Introduction of a Green Economy in Uzbekistan.

Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education (2994-9521), 2(4), 345-350.

9. Abdullayeva, H. (2023). BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TADBIRKORLIKNI REJALASHTIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 37(37).

10. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).

11. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Роль маркетинга в сфере агропромышленного комплекса Узбекистана. In Современные тенденции развития аграрного комплекса (pp. 1616-1620).

12. Niyozova, I. (2021). Mechanism of Implementation of Mandatory Health Insurance in Uzbekistan under Conditions of Increasing Integration Processes. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 7(7).

13. Odinayeva, N. F., Bakayeva, M. A., & Giyazov, B. B. (2022). Intellectuals with Higher Education in the Economy and Ways to Increase their Competitiveness. Miasto Przyszłości, 84-86.

14. Kayimova, Z. A. (2023). Importance And Development Of Internet Marketing For Enterprises In The B2b Market. Studies In Economics And Education In The Modern World, 2(10).

15. Qayimova, Z. (2023). Инновации как фактор повышения эффективности предприятий в условиях цифровизации экономики. Центр научных публикаций (buxdu.uz), 32(32).

16. Qayimova, Z. (2023). Theoretical Aspects of the Development of the Socio-Economic Infrastructure of the Country. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 27(27).